

## СВЯТКУВАННЯ ПАСХИ В ДОНІКЕЙСЬКИЙ ПЕРІОД: РІЗНОМАНІТНІСТЬ ПРАКТИК ТА ФОРМУВАННЯ ЄДИНОЇ ЦЕРКОВНОЇ ТРАДИЦІЇ

### THE CELEBRATION OF EASTER IN THE PRE-NICENE PERIOD: DIVERSITY OF PRACTICES AND THE FORMATION OF A UNIFIED CHURCH TRADITION

**Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями.**

Святкування Пасхи як центральної події християнського календаря в донікейський період (I–III ст.) характеризувалося значною регіональною різноманітністю, зумовленою біблійними, культурними та богословськими факторами. Кwartодецимани Малої Азії святкували 14 нісана за юдейським календарем, акцентуючи типологічний зв'язок з ветхозавітною Пасхою (1 Кор. 5:7–8), тоді як римська традиція фокусувалася на недільному дні Воскресіння, а олександрійська – на астрономічних обчисленнях для незалежності від юдаїзму. Ця варіативність спричиняла конфлікти, що загрожували єдності Церкви, але стимулювала діалог і соборні

*У статті детально аналізується різноманітність практик святкування Пасхи в донікейський період (I–III ст.), коли рання Християнська Церква формувала свої літургійні традиції в умовах культурного плюралізму та богословських дискусій. На основі свідчень ранньохристиянських авторів, таких як Полікарп Смирнський, Іренеї Ліонський, Полікрат Ефеський, Климент Олександрійський та Оріген, а також церковних істориків (Євсевій Кесарійський у «Церковній історії», Созомен, Феодорит), та сучасних українських досліджень (Г. Лубачівський, В. Сміх, А. Киридон, І. Власовський, О. Лотоцький), простежується еволюція пасхальних звичаїв у ключових регіонах: Мала Азія (кwartодециманська традиція, святкування 14 нісана*

\* Кандидат наук із богослів'я, доцент, доцент кафедри церковно-практичних дисциплін Київської православної богословської академії.

\*\* PhD in Theology, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Ecclesiastical Practical Disciplines of the Kyiv Orthodox Theological Academy.

рішення. **Актуальність теми** полягає в розумінні процесів формування церковної єдності, що має практичне значення для сучасної богословської освіти в Україні, літургійної стандартизації та екуменічного діалогу в умовах культурної різноманітності.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій**, в яких започатковано розв'язання даної проблеми, на які спирається автор; виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується стаття.

Сучасні українські дослідження, зокрема праці Г. Лубачівського, В. Сміха, А. Киридон, І. Власовського, О. Лотоцького та Іларіона (Огієнка) аналізують пасхальні практики на основі ранніх джерел, акцентуючи суперечки та роль Нікейського Собору [Лубачівський, 2019; Сміх, 2016; Киридон, 2015; Власовський, 1957; Лотоцький, 1999; Іларіон (Огієнко), 1993]. Ці дослідження спираються на свідчення Євсевія Кесарійського, Созомена та Феодорита [Історія Древньої Церкви, 2013]. Західні автори, як J. Meyendorff, J. N. D. Kelly та J. McGuckin, додають філософські та еклезіологічні аспекти [Meyendorff, 1974; Kelly, 1978; McGuckin, 2004]. Проте недостатньо висвітлено вплив цих процесів на сучасну українську літургію та адаптацію в міжконфесійному контексті, що є фокусом статті.

**Метою статті** є дослідити різноманітність пасхальних практик у донікейський період та показати формування єдиної церковної традиції.

незалежно від дня тижня, з акцентом на жертву Христа як Агнця, що корениться в апостольській спадщині Івана Богослова та Филипа), Рим та Захід (недільне святкування після 14 нісана, з наголосом на Воскресіння як новий день творіння, успадковане від Петра та Павла), Олександрія (інтеграція астрономічних обчислень для визначення дати, уникаючи співпадіння з юдейською Пасхою, з філософсько-богословським підходом до типології). Показано, як ці регіональні відмінності, зумовлені біблійними інтерпретаціями (наприклад, 1 Кор. 5:7–8, де Христос – «Пасха наша»), культурними впливами та прагненням відмежуватися від юдаїзму, призводили до богословських конфліктів: мирна дискусія Полікарпа з Анікетом (близько 155 р.), коли вони зберегли єдність попри розбіжності; ескалація за Віктора I Римського (близько 190 р.), який намагався екскомунікувати азійські церкви, але був стриманий Іренеєм, що закликав до толерантності та єдності в різноманітті; локальні синоди в Палестині, Понті, Осроені, Римі та Галлії, які декларували недільне святкування. Ці суперечки, описані Євсевієм (Церковна історія, V.23–25), підготували ґрунт для рішення місцевих соборів (Арль 314 р., Антіохія поч. IV ст.) та Першого Нікейського Собору (325 р.), де ухвалено уніфіковану пасхалію: Пасха – у неділю після першого повного місяця (14 нісана) після весняного рівнодення (21 березня за

**Завдання дослідження:** Проаналізувати свідчення ранньохристиянських джерел про пасхальні практики; висвітлити відмінності квартодециманської, римської та олександрійської традицій; розкрити роль богословських суперечок у формуванні уніфікованої пасхалії; визначити значення уніфікації для церковної єдності та її актуальність сьогодні.

**Об'єкт дослідження:** пасхальні практики донікейського періоду.

**Предмет дослідження:** процес формування єдиної церковної традиції святкування Пасхи.

Свідчення про святкування Пасхи сягають Нового Завіту, де апостол Павло називає Христа «Пасхою нашою» (1 Кор. 5:7–8), підкреслюючи типологічний зв'язок з ветхозавітним святом. У I ст. християни, переважно з юдейським корінням, святкували Пасху в контексті євхаристійних зібрань, але вже в II ст. виникають регіональні відмінності. Мала Азія (Ефес, Смирна, Лаодикія) дотримувалися 14 нісана незалежно від дня тижня, посилаючись на апостольську традицію Івана Богослова та Филипа. Полікарп Смирнський (бл. 69–155 рр.), учень Івана, відстоював цю практику як успадковану безпосередньо від апостолів, акцентуючи жертву Христа як Агнця [Ларіон (Огієнко), 1993, т. 1, с. 57–60; Сміх, 2016, с. 24–28; Євсевій Кесарійський, с.24]. Меліто Сардійський у трактаті «Про Пасху» опишував святкування як вшанування смерті Христової, закінчуючи піст євхаристійним бенкетом.

юліанським календарем), з незалежністю від юдейського календаря, щоб уникнути «подвоєння Пасх» у році та «осквернення» юдейськими «помилками», як зазначив імператор Костянтин у листі. Це рішення, зафіксоване в канонах та Апостольських постановках, забезпечило єдність Вселенської Церкви, подолавши регіональні відмінності та юдейські впливи, і стало основою для подальшого розвитку християнської літургії. Сучасне українське богослов'я активно використовує цю спадщину для відновлення патристичної традиції в освіті, інтеграції пасхальних понять у літургійну практику (наприклад, у «Настільній книзі священнослужителя»), міжконфесійний діалог та подолання культурних викликів у глобалізованому світі, підкреслюючи актуальність єдності Церкви як свідчення Христового Воскресіння.

**Ключові слова:** Пасха, донікейський період, квартодецимани, Нікейський собор, церковна єдність, пасхалія, Полікарп Смирнський, Іренеї Ліонський.

*The article provides a detailed analysis of the diversity of Easter celebration practices in the pre-Nicene period (1st–3rd centuries), when the early Christian Church was shaping its liturgical traditions amid cultural pluralism and theological debates. Based on testimonies from early Christian authors such as Polycarp of Smyrna, Irenaeus of Lyons, Polycrates of Ephesus, Clement of Alexandria,*

Римська традиція, навпаки, фіксувала Пасху на неділю після 14 нісана, підкреслюючи Воскресіння як кульмінацію спасіння та новий день творіння. Ця практика, за Іренеєм, сягає єпископів Сікста (бл. 120 р.) і, ймовірно, Петра та Павла [Лотоцький, 1999, т. 1, с. 141–143; Kelly, 1978, с. 200–205]. У Римі та на Заході уникали залежності від юдейського календаря, щоб підкреслити християнську ідентичність.

Олександрійська школа (Климент, Оріген) розвивала астрономічні методи обчислення, інтегруючи біблійні типи з грецькою філософією та астрономією. Вони визначали пасхальний місяць за весняним рівноденням (21 березня), уникаючи співпадіння з юдейською Пасхою, щоб запобігти «юдаїзму» [Велика українська енциклопедія, б.д.; Киридон, 2015, с. 92–96; Meyendorff, 1974, с. 150–160]. Оріген у коментарях до Левіту наголошував на духовному сенсі Пасхи як переходу від смерті до життя.

Суперечки розпочалися в середині II ст.: Полікарп відвідав Рим (бл. 155 р.) і дискутував з Анікетом, але вони розійшлися мирно, з Анікетом дозволивши Полікарпу служити Євхаристію [Євсевій Кесарійський, V.24; Лубачівський, 2019, с. 230–234]. Ескалація відбулася за Віктора I (бл. 189–199 рр.): після синодів у Палестині, Понті, Осроені, Римі та Галлії, які ухвалили недільне святкування, Віктор спробував екскомунікувати азійські церкви. Полікрат Ефеський скликав собор і відповів листом, посилаючись на

*and Origen, as well as church historians (Eusebius of Caesarea in «Ecclesiastical History», Sozomen, Theodoret), and contemporary Ukrainian scholarship (H. Lubachivskyi, V. Smih, A. Kyridon, I. Vlasovskiy, O. Lototskiy), the evolution of Paschal customs in key regions is traced: Asia Minor (Quartodeciman tradition, celebration on 14 Nisan regardless of the day of the week, emphasizing Christ's sacrifice as the Lamb, rooted in the apostolic heritage of John the Theologian and Philip), Rome and the West (Sunday celebration after 14 Nisan, focusing on the Resurrection as the new day of creation, inherited from Peter and Paul), Alexandria (integration of astronomical calculations to determine the date, avoiding coincidence with the Jewish Passover, with a philosophical-theological approach to typology). It demonstrates how these regional differences, driven by biblical interpretations (e.g., 1 Cor. 5:7–8, where Christ is «our Passover»), cultural influences, and the desire to separate from Judaism, led to theological conflicts: the peaceful discussion between Polycarp and Anicetus (ca. 155 CE), where they preserved unity despite divergences; escalation under Victor I of Rome (ca. 190 CE), who attempted to excommunicate Asian churches but was restrained by Irenaeus, who called for tolerance and unity in diversity; local synods in Palestine, Pontus, Osroene, Rome, and Gaul, which declared Sunday celebration. These disputes, described by Eusebius (Ecclesiastical History, V.23–25), prepared the ground for decisions of local councils (Arles 314 CE, Antioch early 4th century) and*

апостольську спадщину (Филип, Іван, Полікарп), заявляючи: «Ми слушаємося Бога, а не людей» [Євсевій Кесарійський, с.23–25]. Ірней Ліонський втрутився, надіславши листи з закликом до толерантності, нагадуючи про попередні приклади миру та підкреслюючи, що різноманітність у пості не порушує єдності віри [Ірней, Лист до Віктора; McGuckin, 2004, с. 100–110]. Ексомунікація не відбулася, але конфлікти тривали, включаючи схизми під керівництвом Бласта в Римі та Полікрата на Сході.

Поступово Церква усвідомлювала потребу уніфікації: місцеві собори в Арлі (314 р.) та Антіохії (поч. IV ст.) декларували єдину дату, з папою Римським як координатором [Власовський, 1957, с. 138–140]. Нікейський Собор (325р.) остаточно вирішив: Пасха – у неділю після першого повного місяця після весняного рівнодення, з незалежністю від юдейського календаря. Костянтин у листі закликав уникнути «осквернення» юдейськими звичаями, забезпечуючи єдність [Настільна книга священнослужителя, 2005, т. 2, с. 301–304, 415–422]. Це рішення, зафіксоване в канонах, пододало квартодециманізм, хоча залишки тривали до IV ст. Сучасне українське богослов'я інтегрує цю спадщину для літургійного відродження, освіти та діалогу, адаптуючи патристичні принципи до сучасних викликів [Пащенко, 2008, с. 420–422; Історія Церкви Христової, 2007, с. 45–50].

**Висновки** з дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі: ранньохристиянські джерела підтверджують регіональну різноманітність пасхальних практик [Ларіон (Огієнко), 1993, с. 57–60]. Східна, римська та олександрійська традиції відображали різні богословські акценти [Сміх, 2016, с. 301–310]. Суперечки стимулювали соборні рішення, форму-

*the First Council of Nicaea (325 CE), where a unified Paschalia was adopted: Easter on the Sunday after the first full moon (14 Nisan) following the vernal equinox (March 21 in the Julian calendar), independent of the Jewish calendar, to avoid «double Passovers» in a year and «defilement» by Jewish «errors», as noted by Emperor Constantine in his letter. This decision, fixed in canons and Apostolic Constitutions, ensured the unity of the Universal Church, overcoming regional differences and Jewish influences, and became the foundation for the further development of Christian liturgy. Contemporary Ukrainian theology actively utilizes this heritage to revive patristic traditions in education, integrate Paschal concepts into liturgical practice (e.g., in the «Clergy Handbook»), interdenominational dialogue, and address cultural challenges in a globalized world, emphasizing the relevance of Church unity as a witness to Christ's Resurrection.*

**Keywords:** *Easter, pre-Nicene period, Quartodecimans, Council of Nicaea, Church unity, Paschalia, Polycarp of Smyrna, Irenaeus of Lyons.*

ючи єдину пасхалію [Лубачівський, 2019, с. 133–140]. Уніфікація забезпечила церковну єдність, актуальну для сучасності [Настільна книга священнослужителя, 2005, с. 415–422].

Перспективи: аналіз впливу на українську літургію, адаптацію в екуменічному діалозі та порівняння з пізнішими контроверсіями (наприклад, у VII ст. в Британії).

1. *Біблія*. Переклад Української Православної Церкви (Православної Церкви України), Київ: Відділ зовнішніх церковних зв'язків ПЦУ, 2019.
2. Власовський І., прот., (1957), *Нарис історії Української Церкви*, т. 1, Нью-Йорк: УВУ.
3. Євсевій Кесарійський, (2010), *Церковна історія*, Київ: Видавничий відділ УПЦ.
4. Іларіон (Огієнко), митр., (1993), *Історія Християнської Церкви*, т. 1, Київ: Українське Богословське Товариство.
5. *Історія Церкви Христової. Навчальний посібник*, за ред. П. Яроцького, Київ: Либідь, 2007.
6. Киридон А., (2015), Пасха у традиції раннього християнства, *Вісник Львівської Богословської Академії*, с. 89–97.
7. Лесюк М. прот., (2013), *Історія Древньої Церкви: навчальний посібник*, Київ: КПБА.
8. Лотоцький О., прот., (1999), *Історія Вселенської Церкви*, т. 1, Київ.
9. Лубачівський Г., (2019), Святкування Пасхи у давній Церкві, *Наукові записки УКУ. Серія: Богослов'я*, с. 133–140.
10. *Настільна книга священнослужителя*, т. 2, Київ: Видання Київської Митрополії, 2005.
11. «Пасха», *Велика українська енциклопедія*. Неповний опис
12. Пашенко В., (2008), *Історія Вселенської Церкви*, Київ: Либідь.
13. Сміх В., прот., (2016), Пасхальні суперечки у II–III ст., *Труди Київської духовної академії*, № 16 (188), с. 301–310.
14. *Термінологічно-правописний поради́ник для богословів та редакторів*, Київ; Львів, 2005.
15. Kelly J. N. D., (1978), *Early Christian Doctrines*. London: Continuum.
16. McGuckin J., (2024), *Saint Gregory the Theologian: An Intellectual Biography*, Crestwood, NY: St. Vladimir's Seminary Press.
17. Meyendorff J., (1974), *Byzantine Theology: Historical Trends and Doctrinal Themes*, New York: Fordham University Press.

1. *Bibliia*. Pereklad Ukrainskoi Pravoslavnoi Tserkvy (Pravoslavnoi Tserkvy Ukrainy), Kyiv: Viddil zovnishnikh tserkovnykh zviazkiv PTsU, 2019. [In Ukrainian].
2. Ilarion (Ohiienko), mytr., (1993), *Istoriia Khrystyianskoi Tserkvy*, t. 1, Kyiv: Ukrainske Bohoslovske Tovarystvo. [In Ukrainian].
3. *Istoriia Tserkvy Khrystovoi. Navchalnyi posibnyk*, za red. P. Yarotskoho, Kyiv: Lybid, 2007. [In Ukrainian].
4. Kelly J. N. D., (1978), *Early Christian Doctrines*. London: Continuum. [In English].

5. Kyrydon A., (2015), *Paskha u tradytsii rannoho khrystyianstva*, *Visnyk Lvivskoi Bohoslovskoi Akademii*, s. 89–97. [In Ukrainian].
6. Lesiuk M. prot., (2013), *Istoriia Drevnoi Tserkovy: navchalnyi posibnyk*, Kyiv: KPBA. [In Ukrainian].
7. Lototskyi O., prot., (1999), *Istoriia Vselenskoï Tserkovy*, t. 1, Kyiv. [In Ukrainian].
8. Lubachivskyi H., (2019), *Sviatkuvannia Paskhy u davnii Tserkvi*, *Naukovi zapysky UKU. Serii: Bohoslovia*, s. 133–140. [In Ukrainian].
9. McGuckin J., (2024), *Saint Gregory the Theologian: An Intellectual Biography*, Crestwood, NY: St. Vladimir's Seminary Press. [In English].
10. Meyendorff J., (1974), *Byzantine Theology: Historical Trends and Doctrinal Themes*, New York: Fordham University Press. [In English].
11. *Nastilna knyha sviashchennosluzhytelia*, t. 2, Kyiv: Vydannia Kyivskoi Mytropolii, 2005. [In Ukrainian].
12. Pashchenko V., (2008), *Istoriia Vselenskoï Tserkovy*, Kyiv: Lybid. [In Ukrainian].
13. «Paskha», *Velyka ukrainska entsyklopediia*. Неповний опис
14. Smikh V., prot., (2016), *Paskhalni superechky u II–III st.*, *Trudy Kyivskoi dukhovnoi akademii*, № 16 (188), s. 301–310. [In Ukrainian].
15. *Terminolohichno-pravopysnyi poradnyk dlia bohosloviv ta redaktoriv*, Kyiv; Lviv, 2005. [In Ukrainian].
16. Vlasovskiy I., prot., (1957), *Narys istorii Ukrainiskoi Tserkovy*, t. 1, Niu-York: UVU. [In Ukrainian].
17. Yevsevii Kesariiskiyi, (2010), *Tserkovna istoriia*, Kyiv: Vydavnychiy viddil UPTs. [In Ukrainian].